

Артьомова Тетяна,
д-р екон. наук, доцент
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПОШУК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Ключові слова: соціально-економічна модернізація, методологія економічного аналізу, інституціональна теорія, ціннісні засади економічної рівноваги.

Tetiana Artomova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SOCIO-ECONOMIC MODERNIZATION: THE SEARCH FOR VALUE GUIDELINES

Keywords: socio-economic modernization, methodology of economic analysis, institutional theory, value principles of economic equilibrium.

Розробка програми повоєнного відновлення та соціально-економічної модернізації є актуальним порядком денним для України. Така програма є багатомірною і має ґрунтуватися на відповідних методологічних засадах.

З другої половини ХХ ст. економісти дедалі більше пов'язують свою професійну діяльність із дослідженням інститутів. Роль інститутів в еволюції господарського життя та суспільної організації неможливо переоцінити. Проте становлення інституціоналізму як самостійної течії наукової думки відбулося у другій половині ХІХ ст. Воно пов'язані з іменами Т. Веблена, Дж. Р. Коммонса, У. К. Мітчелла, К. Ейреса, Дж. Р. Дьюї та інших авторів. Певною мірою інституціоналізм виникає як критична реакція на спрощення змісту господарської діяльності з боку традиційних методологічних підходів економічної науки. Інституційні дослідницькі програми пропонують розглядати економічну реальність як матеріальне та соціальне середовище у більш ширшому контексті її історичного взаємозв'язку зі сферою культури, права, поведінкових архетипів. У цьому вся сенсі інституційний аналіз економічної життєдіяльності виявив високий евристичний потенціал.

Проте на початок ХХІ ст. щодо теоретичних передумов інституційного дослідження позначилася низка неузгодженостей і протиріч [1, р. 126-138]. Насамперед виявилися розбіжності у розумінні інституту в межах власне інституціональних підходів, що зумовило конфліктність співіснування його основних методологічних течій – старого, нео-інституціоналізму, еволюційної економіки. Справді, сутність інституту трактується у широкому діапазоні: як феномен (конкретне явище) суспільного життя, соціальна організація – оформлений результат усталеної взаємодії людей один з одним, з природою і

культурою; сукупність норм природного та/або юридичного права; як форма соціального порядку; організаційні правила гри – обмежувальні рамки, суспільних взаємин та система механізмів, що забезпечує їх виконання (enforcement); як сукупність формальних і неформальних стимулів і моделей соціальної взаємодії, що сприяє зменшенню невизначеності господарських перспектив, зниженню трансакційних витрат та ризиків опортуністичної поведінки та ін.

Загальна переконаність у теоретичній актуальності та практичній значущості інституційного аналізу економіки супроводжується нечіткістю у визначенні його предмета. Так, на думку фахівців, незрозумілою залишається відмінність інституційного аналізу економіки від власне економічного аналізу, а саме: чи є перший специфічним зрізом, аспектом/частиною останнього, або він має екзогенний характер і лежить за межами суто економічної реальності.

Не втрачає актуальності питання про природу взаємозв'язків та явищ економічної системи, які досліджуються в рамках інституційної теорії. Зокрема, якщо обмежувати предмет інституціонального аналізу лише описом змісту економічних організацій та порядків, правил соціальної взаємодії, економічної влади, трансакційних витрат, норм громадського контролю – всім разом, або чимось іншим, отримуємо лише констатацію наявності інститутів, але не їхнє пояснення. І такий підхід не можна ідентифікувати як завершену теорію інститутів. Для цілісного розуміння сутності інститутів необхідно з'ясувати механізми їх виникнення з різних форм соціальної взаємодії, тобто ідентифікувати інститути як необхідну опосередковану ланку у системі соціальної взаємодії, яка уможлиблює стійкість самої соціальної структури.

Важливо враховувати специфіку сучасних взаємин між економічною теорією та інституційною економікою. З одного боку, економічна теорія розглядає інститути як складову власного предмета, з іншого – поняття інституту є зовнішнім для економічної науки. Дійсно, інститут (*від лат. institut* – установа, встановлення) вихідне означив себе як сукупність норм права, що регулюють певну групу суспільних відносин і становлять частину відповідної галузі права. Інституціями (*від лат. institutio* – повчання) називалися елементарні підручники римських юристів, які містили систематичний огляд чинного (перш за все, приватного) права. Протягом ХХ ст. у контексті західної соціологічної традиції інституціоналізм позиціонувався як форма «державознавства» – політичної організації суспільства в єдності та взаємодії різних її громадянських об'єднань-інституцій: власне держави, сім'ї, профспілок, партій тощо.

Тобто інститути за своєю природою є формою організованої (регульованої) соціальної взаємодії, які у сукупності зумовлюють цілісність і стійкість соціальної структури або організації. Розглядаючи інститути як частину суспільного механізму регулювання, який не охоплює своїм впливом усієї господарської поведінки, фахівці схильні ідентифікувати *інституційний аналіз як окремий випадок аналізу економічного.* Але, з іншого боку, економічна взаємодія є окремим випадком соціальної взаємодії; у такому контексті *економічний аналіз* (предметом якого, як зазначалося, є і інститути) швидше є *окремим випадком інституційного аналізу* [2, с. 90-91].

Отже, інституціональна теорія нині потребує суттєвого методологічного оновлення. При цьому її сутнісна модернізація сприятиме, з одного боку, відновленню загальної системи економічного аналізу, з іншого, – адекватній вимогам часу соціально-економічній модернізації суспільства. Важливо враховувати, що не спираючись на широку трактовку поняття економічної цінності, інституціональна складова предмету сучасної економічної науки розмиває основи економічного аналізу в рівноважній системі координат, а, отже, й підтримку рівноважного функціонування реальних господарських систем різного рівня [3]. Тому пошук ціннісних орієнтирів інституційної модернізації економіки України є нагальною і практично значущою дослідницькою програмою.

Список використаних джерел

1. Companion to Contemporary Economic Thought Edited By Michael Bleaney, David Greenaway, Dr Ian Stewart, Ian Stewart Copyright 1991. Published July 17, 2014, by Routledge. 880 p.
2. Дементьев В. В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути. *Економічна теорія*. 2009. № 3. С. 75–92.
3. Артёмова Т. І. Теорія вартості як надбання економічної науки. *Економічна теорія*. 2022. № 3. С. 31-48; *Економічна теорія*. 2022. № 4. С. 30-52.